

Миланка Ј. БАБИЋ*
Универзитета у Источном Сарајеву
Филозофски факултет

Оригинални научни рад
Примљен: 23. 12. 2024.
Прихваћен: 27. 2. 2025.

ПРИЈЕДЛОЗИ У МОРФОЛОШКОЈ И СИНТАКСИЧКОЈ АНАЛИЗИ

Циљ рада је да се дескриптивном морфолошко-синтаксичком и лексичкосемантичком методом издвоје и међусобно сучеље критеријуми морфолошког и синтаксичког одређења приједлошких јединица, односно да се покаже њихова неусаглашеност при морфолошком и синтаксичком одређењу приједлога, а самим тим да се покаже како између морфолошки и синтаксички издвојених приједлога нема односа еквивалентности, јер сви морфолошки издвојени приједлози нужно имају и синтаксичку функцију приједлога, док сви синтаксички издвојени приједлози не потпадају нужно под приједлоге као морфолошку врсту ријечи.

Кључне ријечи: приједлози, именице, прилози, глаголски прилози, акузатив, инструментал.

Класификација ријечи на врсте у савременим србистичким и уопште славистичким граматикама заснива се на примјени комбинованих критеријума: морфолошког или обличког, лексичкосемантичког и функционално-синтаксичког и потврђује мање-више античке моделе врста ријечи. У суштини, комбинација тих критеријума даје добре резултате када су у питању аутосемантичке ријечи, али показује извјесне проблеме када је у питању поткласификација синсемантичких ријечи – и у одређивању њихове категоријалне суштине и у одређивању граница између појединих врста. Синсемантичке ријечи немају категоријалних обиљежја, не детерминишу их ни граматичке категорије именских ни граматичке категорије глаголских ријечи, него њихово функционисање у синтаксосемантичком и прагматичком контексту, па представљају прије синтаксичку, тачније морфосинтаксичку него морфолошку категорију, односно – како је сматрао М. Стевановић – „речи које се саме за себе не употребљавају већ једино са облицима других речи, и тек у

* milanka.babic@ffuis.edu.ba; <https://orcid.org/0009-0006-1449-1877>

тој вези имају своје значење и своју функцију у језику, синтаксичке су јединице” (Стевановић 1982: 292). Дода ли се томе и врло динамичан развој језика који се посебно огледа у интелектуалним функционалним стиловима као што су научни, административни и публицистички, у стварању аналитичких изражајних форми на рачун постојећих синтетичких (с циљем што прецизирања, што бирократизације и идеологизације исказа), проблем се додатно усложњава и показује се да у одређивању врсне припадности ријечи са приједлошком функцијом у реченици морфолошки и синтаксички критеријуми неријетко дају различите резултате. Уочава се да постоје и приједлошке ријечи које су или у поступку морфолошке прекатегоризације или се употребљавају на путу између развоја полисемијске мреже¹ и граматикализације, односно лексикализације – чиме од полазних аутосемантичких лексема које улазе у такве конструкције и губе своје лексичко значење, десемантизују се – настају нове лексичке јединице, мање или више граматикализоване у оквиру приједлошке врсте ријечи, односно категоријално преобразоване. Тако су настали приједлози *врх*, *чело*, *надомак*, *уочи*, *наврх* и сл., који се нпр. у граматичкој терминологији називају најчешће *секундарним* или *изведеним*, за разлику од *примарних* или *простих*, *правих* приједлога, старијих по поријеклу, као што су нпр.: *до*, *из*, *на*, *од*, *по*, *при*, *за*, који су познати и осталим словенским језицима, којима такође нису страни ни други, монолексички секундарни приједлози (као нпр.: *путем*, *током*, *приликом*, *помоћу* и сл.) и полилексички приједлошки изрази (*у подручју*, *у близини*, *на плану*, *у оквиру*, *у супротности са*, *с обзиром на* и сл.) настали разним лексичко-граматичким поступцима у периоду интензивног развоја функционалних стилова и усложњавања изражајних форми језика. Као и старији приједлози именичког поријекла (*врх*, *чело*, *крај* и сл.) и приједлози као што су *путем*, *током*, *помоћу*, *приликом* најприје су десемантизовани и деграматикализовани – престали су да означавају падежни облик именице, односно изгубили су значење и парадигму именица, промијенили су синтаксички контекст и функцију, чиме су се фактички конвертовали у приједлоге као врсту ријечи. Оно што те групе раздваја, јесте различит степен њихове лексикализације, што у суштини значи да се наведене карактеристике без изузетка односе на приједлоге као што су лексикализовани падежни облици *надомак*, *уочи*, *наврх*, *уздуж* и сл. док се код приједлога типа *путем*, *током*, *приликом* и *помоћу* мора нагласити да процес препозиционализације не искључује постојање исходишне именице нити њеног облика инструментала у основном значењу. Како функционише тај облик као приједлог и као именица одређује се и показују у ширем синтаксичком контексту:

¹ Р. Драгићевић, анализирајући десупстантивне приједлоге у српском језику као што су: *врх*, *дно*, *чело*, *крај*, сматра да „насупротив увреженом мишљењу да у основи конверзије лежи граматикализација, тј. губљење семантичких својстава именица или неке друге врсте полазних лексема [...], конверзију објашњава[мо] граматикалном полисемијом, тј. пресемантизацијом полазног садржаја. Резултат граматикалне полисемије није ново значење полазне лексеме (што је уобичајено за полисемију), већ нова лексема”, друкчије речено „полазна лексема и лексема конверзијом добијена од ње” нису хомоними, „јер су изворна и циљна лексема у изразитој семантичкој вези” (Драгићевић 2020: 134).

Послала је пакет *путем поште*. → поштом: Воли да шета *путем изнад града*.

Огасила се и предсједница након туче *током сједнице*. → на сједници: Скоро *цијелим током* ријека Неретва усјеца своје корито између брда и планина.

Волан не треба да се тресе *приликом кочења*. → при кочењу: Јавићу ти се *неком другом приликом*.

Примјери показују да је приједлошко-падежној конструкцији са генитивом (*путем поште*, *током сједнице*, *приликом кочења*) еквивалентан неки други бесприједлошки (*путем поште*. → поштом) или приједлошки падежни облик *током сједнице*. → на сједници; *приликом кочења*. → при кочењу) који изражава одговарајуће значење, док то код именица није случај. Именице чувају своја примарна значења, повезују се са својим конгруентним (*цијелим током*; *неком другом приликом*) и неконгруентним атрибутима (*путем изнад града*) у складу са својом синтагматском валентношћу, што приједлошка ријеч не може. Ако се још узме у обзир њихов лексикографски опис у коме би се, ако су лексикализоване као приједлози, очекивало да добију и посебну одредницу, показује се да засебну одредницу има само лексема *помоћу* одређена као „предл. (са ген.) *преко, на основу, путем* некога или нечега...” (РМС 2007: 970), тј. одређена својим приједлошким семантичким еквивалентима, док се за *путем, током* и *приликом* наводи у одредницама за именице *пут* (в. РМС 2007: 1096), *ток* (в. РМС 2007: 1323) и *прилика* (в. РМС 2007: 1042) да су у инструменталу у служби приједлога са генитивом. То значи да и њихов лексикографски опис показује да је процес препозиционализације тих падежних облика у току и да у морфолошком систему, за разлику од њихове синтаксичке улоге, још увијек није стабилизвана њихова категоријалност у оквиру приједлога². Ако се узме у обзир да се у датим примјерима ради о монолексичким јединицама – што је за морфолошку врсту врло битно, да се у констуркцијама у којима уводе генитив именице ти инструментални облици десемантизују и деграматикализују ништа мање него што су десемантизоване и деграматикализоване именице *врх, чело, крај, дуж* и сл. када припадају приједлозима, као и да је граматичка хомонимија

² Колико је процес поприједложења путем конверзије дуг и колико је везан за развој регистара функционалних стилова, показује и то што наведених приједлога у старијим граматикама српског (српскохрватског) језика нема (в. Стевановић 1979, књ. 1: 379–381; Стевановић 1974, књ. 2: 212–359), за разлику од новијих, гдје их у неким има (в. Силић/Прањковић 2005: 243; Мразовић/Букадиновић 2009: 392–394), у неким нема (в. Станојчић/Поповић 1995: 119–120), као и то што су неусаглашени ставови водећих српских граматичара о њиховом статусу. Објашњавајући приједлошку функцију конструкције у *име*, која „још није постала права сложена реч, већ иде у предлошке изразе”, Стевановић сматра да „у српскохрватском језику врло мало има правих предлошких израза” и наводи да то нису приједлошко-именичке конструкције: *у области, на темељу, у сагласности, по сили или силом, уз помоћ или с помоћу, у прилог, на штету, у интересу, под утицајем* јер је у синтагмама у којима су употребљене очувано њихово именичко значење, што се „не може рећи о вези у *име*, јер овде самостална реч не значи оно што се њоме каже [...], већ значи *место* или *по овлашћењу*. Тако су исто за нас предлошки изрази: *у поводу* или *поводом*, као и *приликом* (*приликом* не значи никакву прилику него – у *времену*). И у *правцу града*, [...] јер то не значи *правац града* (град има више праваца) него: у *правцу ка граду*.” (Стевановић 1974, књ. 2: 358). Сви наведени изрази уврштени су у рад *Предлошки изрази у савременом српскохрватском језику* Љ. Поповића (Поповић 1966: 195–220), па Стевановић управо поводом Поповићеве категоризације и износи свој став.

честа појава у морфолошком систему, онда нема разлога да се не уврсте у приједлоге као врсту ријечи.

По томе што синтаксичко окружење одређује о којој врсти ријечи се ради, статус наведених приједлога је на прелазу између правих – простих (нпр.: *до, из, на, од, по, при, за*) и у приједлошком статусу одавно морфологизираних (нпр.: *врх, чело, надамак, уочи, наврх*), на једној страни, и вишечланих приједлошких израза, на другој страни, који приједлошки статусимају у реченици на основу тога што се њихова улога своди на обавезно увођење неке друге именице, најчешће у облику генитива. То значи да је на граматичком плану морфолошки и синтаксички статус великог броја ријечи са функцијом приједлога битно различит³, што се преноси и на лексички план, односно на њихов лексикографски опис. Док морфологија у приједлоге као врсту речи традиционално укључује само моноксичке приједлошке јединице – примарне и секундарне, и то углавном оне које наспрам себе немају хомоформну пунозначну лексему од које су конверзијом настале, у синтакси функцију приједлога не врше само морфолошки признати приједлози него и они који су настали функционално-категоријалним преоброзовањем других врста ријечи: именица, прилога и глагола (као нпр.: *изузе(в)ши, захваљујући, поводом, наврх, широм, током, уочи, близу, ниже* и сл.), уз приједлошке изразе као полилексичке јединице које су у процесу незавршене препозиционализације (као нпр.: *у поводу, на основу, с обзиром на, за разлику од, у току, у периоду, у вријеме, у правцу* и сл.). Та три типа приједлошких ријечи одражавају циклусе у развоју приједлошког система у српском језику и показују да – према мишењу Љ. Поповића, изнесеном у раду *Предлошки изрази у савременом српскохрватском језику* – „новији предлози најчешће и нису ништа друго него ранији предлошки изрази који су постали потпуно немотивисани и измешали се са старијим предлозима” (Поповић 1966: 196). Друкчије речено, показују да процесу категоријалне транспозиције једне врсте ријечи у другу претходи процес њихове синтаксичке или функционалне транспозиције и уопштавање новог значења у оквиру ње.

Велики је број полилексичких јединица које у реченици, на синтаксичком плану, ако не истовремено и у морфологији, функционишу као функцио-

³ У граматицама српског (српскохрватског) језика, као врста ријечи углавном се наводе приједлози који имају морфолошки неупитан статус (в. Станојчић/Поповић 1995: 119–120; Стевановић 1970: 379–381). У *Нормативној граматици српског језика* издвјају се прави приједлози, а то су „речи које се употребљавају искључиво у функцији предлога” и *неправи*, „који су стекли функцију предлога, а иначе припадају некој другој врсти речи”, а у које се убрајају сви приједлози који потичу од прилога, од именица (укључујући и оне који се и у другим граматицама сматрају морфологизираним, као *дуж, пут, чело, крај*, као и оне од облика инструментала који су у процесу морфологизације, као *током, приликом, поводом, посредством*), од приједлога и именица. Томе се додају и приједлошки изрази, као вишелексичке конструкције типа „*на челу са, недалеко од, упоредо са*” (Пипер/Клајн 2013: 205–206). Приједлошке ријечи као што су приједлошки изрази (нпр.: *на периферији, на крају, у средини* и сл.) могу се наћи у поглављима о спацијалним именичким синтагмама у *Синтакси савременог српског језика (проста реченца)*, где их И. Антонић назива и „фрагментизаторима” и сврстава у именице које су „по синтаксичко-семантичкој несамосталности [...] сличне предлозима (в. Пипер и др. 2005: 737). Искрпнији опис свих типова приједлошких ријечи, са великим бројем приједлошких израза, описан је у *Граматици српског језика за странце* (в. Мразовић/Вукадиновић 2009: 392–415).

нално-семантички еквиваленти приједлога. Љубомир Поповић је у поменутом раду издвојио стотинак израза „који се употребљавају у предлошкој служби и употпуњавају систем правих предлога старијих и новијих” (1966: 195), укључујући ту и моноксичке и полилексичке секундарне приједлоге, чију припадност приједлозима треба детаљно испитати. Уопште да би се расвијетлила та проблематика, потребно је провести и темељно и обимно истраживање, јер очито постоје и велике могућности за богаћење и развој приједлошког система.

Поставља се питање шта су критеријуми који воде ка граматикализацији и лексикализацији у оквиру приједлога функционално транспонованих других врста ријечи, као што су облици именица (*поводом, удно, умјесто, у сврху, с циљем, у име*), облици глаголских прилога (*захваљујући, благодарећи, изузевши / изузев*) и прилози (*близу,ниже, више, прије, послје*). Да би процес граматикализације могао да се оконча и да ријеч добије и граматичку и лексичку вриједност приједлога, морају се остварити услови у које спадају:

а) десемантизација аутосемантичне лексеме, најчешће апстрактног значења – при чему се основни семантички садржај смјењује релационим, б) та ријеч или конструкција губи морфолошка обиљежја, тј. декатегоризује се, в) мијења се синтаксички контекст који више није контекст синтаксичких ријечи, него је типичан за граматикализоване ријечи као што су приједлози, г) мијења се, мање или више, њен фонолошки лик – врло често је то акценатска промјена, д) прекатегоризовани облик ријечи или конструкција се блокира – њене компоненте не могу мијењати распоред дијелова нити се повезивати са другим ријечима које усложњавају њихов састав (в. Бучар 2009; Глушац/Ришнер 2016).

Уколико се, дакле, остваре наведени услови, или више њих, добија се граматикализовани облик који може да се лексикализује и у рјечнику добије статус нове лексеме. Тако је нпр. приједлошки акузатив у *очи* постао лексема *уочи*, одређена у РМС (2007: 1402) у посебном чланку као приједлог с генитивом, са значењем „дан пре; непосредно пре ~ празника, ~ рата”. Облик је изгубио парадигму, не може се појавити у другим падежима, нити нпр. у једнини, изгубио је семантичку везу са именицом *око*, измјенио се и по саставу – од приједлошко-падежне везе срастањем је настала приједлошка лексема. За разлику од овог типа препозиционализације која се окончала лексикализацијом, врло је шаролик статус бројних ријечи и израза са приједлошком функцијом и креће се, као што је већ речено, од лексикализованих до граматикализованих и оних које граматикализацији теже, што показује и њихов опис у српском нормативном рјечнику.

У Речнику Матице српске, уз посебне приједлошке лексеме, као што су: *поводом* (РМС 2007: 941), *приликом* (РМС 2007: 1042), *помоћу* (РМС 2007: 970), приједлошка значења облика *посредством* (РМС 2007: 981), *путем* (РМС 2007: 1096), *током* и *у току* (РМС 2007: 1323), описана су уз именице које су им у основи, док се нпр. за *на темељу* (РМС 2007: 1310), *на основу* (РМС 2007: 892) и сличне конструкције приједлошко значење не експлицира, него се у опису значења именице *темељ* наводи „на темељу чега *према*

чему”, па се на темељу представља приједлошким еквивалентом *према*, а за на основу се на крају чланка именице *основ*, уз прилошки израз *без основа* у значењу „неосновано”, наводи упитни исказ „на основу чега? с којим разлогом, с каквим аргументима, правима, према чему?” – из чега се да закључити да та конструкција функционише као приједлошки израз у исказивању узрочне одредбе. Притом је занемарена односна функција упитно-односне замјенице, па се сугерише тумачење да та конструкција постоји само у упитној форми, премда постоји велики број примјера у којима конструкцијана *основу* има приједлошко значење синонимно приједлозима *према* или *по*, без нужне упитне компоненте (нпр.: Препознала сам је *на основу* карактеристичне боје → по карактеристичној боји; препричавање *на основу* детаљних питања → према детаљним питањима, *на основу* члана закона → према члану закона). Слично је и са изразом *у вези са*, фреквентним у употреби, а који се у РМС не помиње у приједлошкој функцији ни уз значења ријечи *веза*. На крају рјечничког чланка лексеме *веза* стоји под ознаком „адм. формула којом се започиње одговор на нечији допис. у вези с тим што се тиче тога” (РМС 2007: 134), иако тај израз има и приједлошку функцију (нпр.: Нема никакав став *у вези са* градњом бране). Још је слабији стаус израза као што је нпр. *у доба / у вријеме / у периоду*, који се у РМС не помињу у приједлошкој функцији ни у рјечничким чланцима уз дате именице, а у литератури се наводе као приједлошки изрази уз генитив именица временске семантике, упр.: *у доба / у вријеме / у периоду младости* у значењу *током младости* или *у младости*, односно *за младости*. Супституентност тих израза другим приједлозима, посебно примарним *у* и *за*, потврђује њихову приједлошку функцију у реченици – на синтаксичком плану, а њихова међусобна синонимичност, односно блискозначност, показује зашто се у савременом језику развијају приједлошки изрази. Због очуваних компоненти лексичке семантике те конструкције интензивирају временско трајање, период живота, с тим што именице *доба* и *период* означавају вријеме ограниченог, али неодређеног трајања, конструкција са приједлогом *током* уноси значење непрекинутог трајања, док је конструкција *у* + локатив тим додацима необиљежена. У односу на њу лексеме *доба / период / вријеме* у конструкцији *у доба / у вријеме / у периоду младости* интензификаторског су карактера – наглашавају временско трајање, односно средство су прецизирања и стилизовања.

Анализа функције и значења приједлошких израза показује да је различит степен њихове препозиционализације и у оквиру истих функционално-семантичких група. Тако су нпр. у оквиру локативних приједлошких израза који се употребљавају најчешће за изражавање конкретних просторних односа, а у које се у литератури убрајају „на подручју + Г, на простору + Г, на територији + Г, у близини + Г, у средини + Г, у центру + Г” (Томић Бркуљан 2024: 1250), неки изрази јаче, а неки слабије граматикизовани. Разлог томе је појединачна семантика именица у њиховом саставу, односно што се на основу очуване лексичке чува и њихова граматичка семантика у конструкцији која има на синтаксичком плану приједлошку функцију. Упореди ли се нпр. Конструкциј *еу центру* и *у близини*, уочава се јача граматикизованост изра-

за у *близини* у изражавању спационалних односа у реченици, јер је у њему доминантна компонента прилошког значења које преноси именица прилошког поријекла, преко чега та конструкција упућује на јачи степен препозиционализације и семантичка еквивалентност са приједлогом *близу*. С друге стране, употреба приједлошког израза у *центру* показује очуван лексичко-граматички статус именице. Десемантизацијом у приједлошком изразу именице се удаљавају од свог основног и задржавају компоненте секундарних значења, али код именице *центар* и у секундарним значењима сачуване су компоненте основног значења одређеног као средишњи, главни дио нечега: „...б. фиг. оно што је главно, око чега се све концентрише” (РМС 2007: 1484). Томе треба додати и њену обличку неблокираност (нпр. Л: У *центру* града...; Н: *Центар* града обухвата...; А: *Центар* града захватило је невријеме; И: *Центром* града сматра се простор...). Конструкција у *центру* уз то није еквивалентна ниједном примарном ни секундарном приједлогу, него опет приједлошко-падежној конструкцији именице у *средишту* која означава прецизно одређену спацијалност, па се у *центру* не може сматрати приједлошким изразом, него, ако не синтаксемом са адвербијалним значењем, онда конкретизатором значења конструкције у којој се налази јер је то израз који чува семантику исходишне ријечи.

Супституентност је врло примјенљив, мада не и увијек довољан методолошки поступак за провјеру приједлошке функције приједлошких израза. Сложеност приједлошког израза актуализује семантичку компоненту која је код примарног приједлога неизражена, па су зато приједлошки изрази прецизнији од примарних у исказивању специфичних значења, посебно оних која подразумевају апстрактне релације, а може се томе додати и да су сложени приједлошки изрази најчешће приближно еквивалентни примарним или секундарним приједлозима, што показују скоро сви тестови њихове међусобне супституентности у истим контекстима.

Поступак супституције значајан је и у одређивању граматичке вриједности сродних конструкција које су врло фреквентне због блиске везе приједлога са прилозима⁴ и са прилошким изразима, а и уопште због врло честе адвербијалне функције синтаксеме или синтагме коју обликују као приједлошко-падежну конструкцију. Тако су нпр. формално – по заступљености израза у *вријеме* – врло блиске конструкцијеу *вријеме младости* и у *исто вријеме* (*Дошли су у исто вријеме*). Примјеном теста семантичке супституентности, показује се да синтагми у *вријеме младости* одговарају приједлошко-падежне конструкције *током младости* или у *младости*, за *младости*, у којима су приједлошким изразу у *вријеме* еквивалентни приједлози *током*, у и *за*, као што је у претходним примјерима и показано. Семантички еквивалент конструкцији у *исто вријеме* јесте прилог *истовремено*, који се изводи из сачуваног лексичког значења именице *вријеме* и њеног конгруент-

⁴ М. Стевановић истиче прилошки карактер приједлога тврђњом да приједлози „поред главног значења којим се подударају с падежним обликом испред којег стоје, имају и прилошко значење, које говори да су предлози прилошког порекла”, што потврђује и чињеница да су „извесни предлози и сада и прилози у исто време”, као нпр. више, ниже, близу (Стевановић 1970: 381).

ног атрибута као обавезног детерминатора, па конструкција у *исто вријеме* представља прилошки израз. У приједлошком изразу нема атрибута уз именицу *вријеме* јер је он блокиран у оквиру десемантизованих и деграматикализованих ријечи. Приједлошки израз се повезује са именицом, а прилошки, у чијем саставу је уз именицу увијек присутан и атрибут као обавезни детерминатор, врши адвербијалну синтаксичку функцију у простој реченици. О тим односима детаљно је писала И. Чутура у монографији *Међуоднос прилога и прилошких израза у савременом српском језику* (2020).

Лексикографски приступ обради, а и морфолошко-синтаксичка и лексикосемантичка анализа појединачних примјера приједлошких јединица – која је у истраживању ове проблематике индуктивна и полази од појединачних примјера као представника одређеног приједлошког типа – показују да лексичке јединице и конструкције у функцији приједлога немају исти морфолошки и синтаксички статус, односно да у вршењу приједлошке функције у реченици могу бити јаче или слабије граматикализоване. Морфолошку припадност приједлозима као врсти ријечи показују *примарни приједлози* – ријечи чија је једина функција у језику да изражавају падежна значења именских ријечи, а уз њих и *секундарни приједлози* – категоријално конвертовани разни падежни облици именица, мање или више адаптираних новој улози (нпр. *дуж, уздуж, сред, посред, врх, наврх, крај, покрај* и сл.), као конвертовани облици прилога (нпр. *близу, више, ниже*) који су у граматикама и литератури одавно прихваћени. Њима у морфологији треба додати и друге монологичке јединице које врше приједлошку функцију, као што су инструментални облици именица (*поводом, приликом, помоћу, посредством, путем, током* и сл.) или попрједложени глаголски прилози (*захваљујући, благодарећи, изузевши / изузев*). Њихово функционисање одговара функционисању секундарних приједлога који су граматикализовани конверзијом именичких облика или прилога. Уз те морфолошке приједлошке ријечи постоје и *приједлошки изрази*, као синтаксичка категорија, семантички мање или више еквивалентна морфолошким приједлозима, а граматички слабије, прије свега због очуване парадигматичности и још увијек јаког утицаја лексичког значења – такви су нпр. приједлошки изрази: *у центру, на подручју, на крају* и сл. Јачи степен граматикализованости показују изрази типа: *у близини, с циљем, у вези са, у складу са, у односу на* и сл. – а степену њихове граматикализације несумњиво је допринос дала и идиоматизација таквих израза. Јаче граматикализовани приједлошки изрази су истовремено и фреквентнији у употреби, а фреквентност је додатни критеријум посматрања неке конструкције у свјетлу прекаатегоризације.

Анализа показује и да су приједлошки изрази семантички диференциранији у односу на уопштена значења примарних приједлога и управо та специфичативност у њиховом значењу, која омогућује прецизирање и семантичко нијансирање, јесте и суштинска зашто се разноврсни приједлошки изрази у савременом језику све чешће употребљавају и уобличавају. И премда приједлошке ријечи у морфолошком смислу чине прилично одређен лексичко-граматички подсистем, у синтаксичком смислу, на функционалном плану, њи-

хово поље се шири аналитичким изражајним формама на рачун постојећих синтетичких, и то прије свега у интелектуалним функционалним стиливима као што су научни, административни и публицистички, с циљем прецизирања, бирократизације или идеологизације исказа. Будући да као приједлози функционишу и поједини облици других врста ријечи, чија се значења уопштавају и свде на секундарне семантичке компоненте које омогућују конверзију, провјера њиховог лексичко-граматичког статуса мора обухватити све критеријуме за врсно разграничавање јер њихова заступљеност у функционисању посматране јединице потврђује њен категоријални или пак само функционални статус у оквиру приједлога.

ЛИТЕРАТУРА

- Бучар 2009:** М. Bučar, „Gramatikalizacija i sekundarni prijedlozi glagolskoga i imeničkoga porijekla”, *Jezikoslovlje*, X/2, Osijek: Filozofski fakultet u Osijeku, 183–216.
- Глушац/Ришнер 2016:** М. Glušac, V. Rišner, О uporabi i značenju sekundarnih prijedloga nastalih gramatikalizacijom imenica, *Rasprave: Časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 42/2, Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, 409–441.
- Драгићевић 2012:** Р. Драгићевић, О именицама у служби предлога, Јужно-словенски филолог, LXVIII, 91–111.
- Драгићевић 2020:** Р. Драгићевић, Семантичка анализа десупстантивних предлога у српском језику, у: *Граматика у огледалу семантике*, Београд: Чигоја штампа, 119–136.
- Ковачевић 1998:** М. Ковачевић, *Синтакса сложене реченице у српском језику*, Београд – Србиње: Рашка школа – Српско просвјетно и културно друштво Просвјета.
- Мразовић/Вукадиновић 2009:** Р. Mrazović/Z. Vukadinović, *Gramatika srpskog jezika za strance*, Sremski Karlovci – Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojadinovića.
- Пипер и др. 2005:** П. Пипер, И. Антонић, В. Ружић, С. Танасић, Љ. Поповић, Б. Тошовић, *Синтакса савременог српског језика. Проста реченица*, Београд: Институт за српски језик САНУ – Београдска књига – Матица српска.
- Пипер/Клајн 2013:** П. Пипер, И. Клајн, *Нормативна грамика српског језика*, Нови Сад: Матица српска.
- Поповић 1966:** Љ. Поповић, Предлошки изрази у савременом српскохрватском језику, *Наш језик*, XV, 3–4, Београд: Институт за српскохрватски језик.
- Силић/Прањковић 2005:** Ј. Silić, I. Pranjković, *Gramatika hrvatskoga jezika za gimnazije i visoka učilišta*, Zagreb: Školska knjiga.

- Станојчић/Поповић 1995:** Ж. Станојчић, Љ. Поповић, *Граматика српског језика уа I, II, III и IV разред средње школе*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Стевановић 1970:** М. Стевановић, *Савремени српскохрватски језик I, граматички системи и књижевнojeзичка норма*, Београд; Научно дело.
- Стевановић 1974:** М. Стевановић, *Савремени српскохрватски језик II, граматички системи и књижевнojeзичка норма. Синтакса*, Београд: Научна књига.
- Стевановић 1982:** М. Стевановић, Синтакса у лексиси, у: *Лексикографија и лексикологија*, зборник реферата, Београд – Нови Сад: САНУ – Одељење језика и књижевности, Институт за српски језик – Институт за јужнословенске језике Филозофског факултета у Новом Саду – Матица српска, Филолошки факултет у Београду, Одсек за јужнословенске језике и општу лингвистику, 289–296.
- Томић Бркуљан 2024:** N. Tomić-Brkuljan, Sintaksičko-semantičke odlike popredloženih predloško-padežnih konstrukcija sa spacijalnim značenjem u jeziku crnogorske dnevne štampe i medijskih portala, *Philologia Mediana*, Filozofski fakultet Univerziteta u Nišu, XVI/16, 1247–1262.
- Шарић 1999:** Lj. Šarić, Gramatikalizacija i sekundarniprijedlozi (pomoću, s pomoću, uzpomoć), *Riječ*, V/1, 81–95.
- Чутура 2020:** И. Чутура, *Међуоднос прилога и прилошких израза у савременом српском језику*, Јагодина: Факултет педагошких наука Универзитета у Крагујевцу.

Milanka J. Babić

PRÄPOSITIONEN IN DER MORPHOLOGISCHEN UND SYNTAKTISCHEN ANALYSE

Zusammenfassung

Die Analyse zeigt, dass lexikalische Einheiten und Konstruktionen in der Funktion von Präpositionen nicht den gleichen morphologischen und syntaktischen Status haben, das heißt, dass sie bei der Ausübung der Präpositionalfunktion in einem Satz mehr oder weniger grammatikalisiert werden. Die morphologische Zugehörigkeit zu Präpositionen als Worttyp wird durch *primäre Präpositionen* – Wörter, deren einzige Funktion in der Sprache darin besteht, die Kasusbedeutungen von Substantivwörtern auszudrücken – und mit ihnen auch *sekundäre Präpositionen* – kategorisch umgewandelte Formen von Substantiven (z. B. *duž, uzduž, sred, posred, vrh, navrh, kraj, pokraju*sw.) und Adverbien (z. B. *blizu, više, niže*), die in Grammatik und Literatur seit langem akzeptiert sind. Morphologisch sollten ihnen weitere monolexische Einheiten hinzugefügt werden, die eine präpositionale Funktion ausüben, wie z. B. Instrumentalformen von Substantiven (*povodom, prilikom, pomoću, posredstvom, putem, tokom* usw.) oder zu Präposition gewordenen Verbadverbien (*zahvaljujući, blagodareći, izuzevši/izuzev*). Zusätzlich zu diesen morphologischen Präpositionalwörtern gibt es auch Präpositionalausdrücke als syntaktische Kategorie, die semantisch und grammatikalisch mehr oder weniger äquivalent zu morphologischen Präpositionen schwächer (*u centru, u području, na kraju*) oder stärker grammatikalisiert sind (*u blizini, sciljem, u vezi sa, u skladu sa, u odnosu na* usw.). Stärkere grammatikalisierte Ausdrücke werden gleichzeitig häufiger verwendet, und die Häufigkeit ist ein zusätzliches Kriterium für

die Beobachtung einer Konstruktion im Lichte der Rekategorisierung. Präpositionale Ausdrücke sind in Bezug auf die allgemeine Bedeutung primärer Präpositionen semantisch differenzierter, und genau diese Spezifität ihrer Bedeutung ermöglicht eine Verfeinerung und semantische Nuancierung und ist der Grund dafür, dass präpositionale Ausdrücke in der modernen Sprache zunehmend verwendet und geformt werden.

Schlüsselwörter: Präpositionen, Substantive, Adverbien, Verbadverbien, Akkusativ, Instrumental.